

Geçmişten Günümüze At

Derleme

İnsanın yaklaşık 12.000 yıldır yanında bulundurduğu evcil hayvanlar içinde iki hayvan türü özel yere sahiptir: At ve köpek. Bunlar her zaman insan tarihinin ve insanın hayvanlar dünyası ile ilişkisinin bir parçası oldular. Salt faydacı bir işlev yerine getirmekle kalmayıp güvenilir ve ayrılmaz dostlar olarak hizmet ettiler. Bugün, rastladığı küçük bir kurdu yetiştirerek kurt kanından ilk köpek neslini başlatanın, Kırgızların gezgin bir atası mı, yoksa Oldowaya vadisinde, kamplarının etrafında dolaşan çakallara yemeklerinden artan kemikleri atarak bugün ki köpek nesli ile bağıını oluşturan bir grup toplayıcı mı olduğu kesin olarak bilinmiyor. (4)

Aynı şekilde, terkedilmiş bir onag (yaban eşeği) ya da kertağ

(Kırgızca Asyatik ilkel yaban atı) tayına acıyarak ilk binek hayvanı neslini karnı tok, başı pek bir taş devri avcısının mı evcilttiğini kesin olarak söyleme imkanına sahip değiliz. (4)

Yabani köpeğin taş devri avcısının yoldaşı olma süreci, muhtemelen rahat, zor kullanmadan ve uzunca bir süre birlikte olma şeklinde geçmiştir. Atın evcilleştirilmesi ise, ata bağımlılığın zorlu bir çaba sonunda kabul ettirilmesi ile gerçekleşmiş olmalıdır. Bu büyük ölçüde at ile köpek arasındaki psikolojik farklılıktan ötürüdür. Grup halinde yaşayan hayvanlar olarak her ikisinin de üst düzey otoriteyi, dolayısıyla insan otoritesini kabul ettikleri doğrudur. Fakat

otlaklarda başıboş dolaşan atlar arasında, köpek sürülerinde olduğundan daha sık hiyerarşik düzey değişimi olur. İnsan-köpek ilişkisinde fark insan lehine bir kez düzenlendi mi, bu ilişki sürekli. Oysa atlar hiç bir zaman kayıtsız şartsız hükümlenmezler, ilişkiyi kendi yararlarına çevirmek için sürekli uğraşırlar. (4)

Eski paleolitik çağdan beri ilkel yaban atı, insan için bir av nesnesi bilirdi. Buzul çağının insafsız karmaşasında hayatta kalmak için amansız bir savaş veren taş devri insanı tarafından, bu at binlerce yıl en yaygın biçimde avlandı.

At üstüne ilk yazılı kalıntı olan Cemdet-Nasr bulgularındaki daha geç bir döneme ait Sümer yazıtlarında at "dağ eşeği" olarak tarif edilir ki bu da eşeğin Ortadoğu'da daha erken evcilleştirildiğini gösterir. M.Ö.4000-3000 yılları arasında insanlar atı kullanmaya başlamışlardır. Günümüzdeki çeşitli at nesilleri, ilk evcilleştirilen yabani atların da boy ve şekil yönünden bir çok değişik cinsi kapsadığını ortaya koymaktadır.(4)

Bugün yeryüzünde bulunan atların kökenini **Przewalski** (yabani moğol atı) ve **Tarpan** adı verilen yabani atlar teşkil etmektedir. Przewalski halen Sibiry ve Moğolistan ormanlarında yabani olarak yaşamasına devam etmektedir. Tarpan atı ise son numunesinin 1887 yılında ölümüyle yeryüzünden tamamen kaybolmuştur. Güney Rusya'dan Kafkaslara kadar uzanan bölgede, Orta Asya'da yaşadığı Paleontolojik verilerden anlaşılmaktadır. Tarpan atı Arap atı başta olmak üzere bütün sıcak kanlı at ırklarına köken teşkil etmiştir.(1)

Atın Orta Asya'da evcilleştirildiği kabul edilmektedir. Asya'da kafaşlardan Çin'e kadar uzanan bölgede hem **Tarpan** ve hem de **Przewalski** yabani atlarından evciltmeler olmuştur. Daha sonraları Kuzey Avrupa'da da at tipleri evciltmiştir.(1,4)

Türkistan bölgesinden gelme Hititlerin ilk at yetiştiren ulus oldukları ifade edilmektedir. Atlı savaş arabasının icadına kadar, üzerinde yaşadıkları uçsuz bucaksız stepler ve hareketli atları hititlerin büyük mesafeler aşma rüyasını beslemiş olduğu düşünülür. **Hititler** aynı zamanda **Kikkuliş** adı ile bilinen ve at idaresi konusunda gelecek nesillere Hitit harfleriyle yazıtlar bırakan en eski hippolojisti (at bilimciyi) yetiştirmişlerdir. Hititlerin komşusu olan **Hurriler** ise "**gem**"i icad edip, atın kontrolünün sağlanmasında katkıda bulunarak muharebe tekniğini geliştirmişlerdir.(4)

Atın kontrolünün sağlanmasından sonra değişik nedenlerle ilgi odağı olmuştur. **Babil'i** fetheden **Hurriler** ve **Asurlular** savaş için atlı arabanın denetimini sürekli olarak geliştirmiş ve önemli ölçüde at yetiştirmişlerdir. Daha sonraki 2000 yıl boyunca, uygarlığın gelişmesine paralel olarak çıkan kanlı çatışmalarda, çekim hayvanı olarak hayati bir önem taşımıştır. Atın önceleri bir çekim hayvanı olup sonraları binek hayvanı olarak

kullanıldığı kabul edilmektedir.

Türkmenistan steplerinin yüce ruhlu bir avcısının, yanından geçen bir atın yelesinden yakalayıp hayvanın kendini üzerinden atma tepkilerini bir oyun oynarmışçasına alt edip üzerine atlayarak, kah korku kah zevkle hızlı hareket duygusunu ilk kez tadıp, bu deneyi tekrarlayarak at binme sanatını icat ettiği efsanesi arkeolojik bulgularla kanıtlanmamıştır. Ancak, at binen milletler tarih sayfalarına hakim oldular. Atlı savaşçı olarak bilinen **İskitler**, Asya'nın uzak köşelerinden gelip **Harran** kalesini fethetmişler ve **Asur** İmparatorluğunu yıkmışlardır. Diğer taraftan ise tüm yönlere yayılarak Çin'i işgal etmiş ve yakın doğuyu ele geçirmişlerdir. .(4)

At ilk kez İskitler'de savaşçının özel malı olmayıp gerçek bir komünal mülkiyet sözkonusu olmuştur. Atlarını sadece savaşmak için değil üstünde yaşamak için de kullanmışlar, kısraqları sağarak peynir ve kımız yapmışlardır.

Yakın doğudaki savaşlar sırasında Yunanlıların at binmeyi İskitlerden öğrendikleri kabul edilmekte, atla birlikte anılan Araplar'ın ise Asur'lular ile yaptıkları savaşlarda atı tanıdıkları tahmin edilmektedir.

Atın Batı **Avrupa**'ya batıya doğru göç eden Hint-Avrupa kökenliler, muhtemelen **Keltler** yoluyla geldiği düşünülmektedir. .(4)

Atların ana yurdu olan Orta Asya stepleri at sırtında büyük nüfus göçlerinin başlangıç noktası olmuştur. Buradan yola çıkan Hun birlikleri kollar halinde Çin'e saldırıp hantal atlarıyla onların atlarına karşı koyamayan Han İmparatorları hanedanını yıkmışlardır. Hunlar buradan başlayıp Avrasya'ya yayıldılar. Öncelleri İskitler gibi kısa zamanda at adamı oldular. Atları sayesinde hareketlilik ve mekana hükmetme rüyasını gerçeğe dönüştürmüşlerdir. Hunlar vahşi türlere benzeyen küçük atlarını, yarı vahşi

bir halde tutuyor, beslenmeleri için kendi başlarına bırakmak suretiyle daha kolay idare ediyorlardı. At yetiştirilirken hız, rahatlık ve dayanıklılık gibi niteliklerden başka birşey aranmıyordu. .(4)

Savaşta atlarına çok bağımlı ve onlarla birlikte olan insanlar barış zamanında da onlarla ilgiliydiler. Dolayısıyla spor atlarının da erken bir dönemde yetiştirilmeye başlanmış olması kuvvetle muhtemel görülmektedir.(4)

Tarihte ilk defa koşum takımlarını keşfederek atı çekim hayvanı olmaktan öte binmeyi ve ona hakim olmayı öğrenen **Türkler biniciliği** de tarih sayfasına çıkarmışlardır. Türkler'in ata binmedeki maharetleri " *Türkler... bir defa eyere oturduktan sonra küçük ve çirkin ama yorulmak bilmeyen ve yıldırım gibi giden atlarına sanki yapışık kalırlardı. Bütün hayatları atları üzerinde kah bacaklarını ayırarak, kah kadınlar gibi yan oturarak geçirirlerdi. At üzerinde kurultay toplarlar, alış veriş yaparlar, yerler içerler hatta atın boynuna doğru eğilerek uyurlar.*" şeklinde anlatılmaktadır. (3)

Milattan itibaren dünyanın her yanında at yetiştirilmesi ve idaresine ilişkin metinler ve resimler bulunmaktadır. Eski Mısır'da at bilinmemesine rağmen Yeni Mısır İmparatorluğunda atlı ve savaş arabalı bir ordu oluşmuştu. Kısa zamanda diğer ülkelerin de taklit ettiği, sürekli iyileştirilerek varlığını sürdüren bir diğer gelişme de, Asur örneğini izleyerek, yedek hayvanların değiştirildiği istasyonların kullanıldığı bir posta sisteminin kurulmasıdır. Diğer yandan Yeni **Mısır** İmparatorluğunun küheylanları itibar görmüş; **Hz. Süleyman** ve **Hz. Davud** atlarını buradan almışlardır. At yetiştirme hedefleri daha kesin belirlenmiş ve diğer ülkelerden, diğer insanlardan meşhur atları ele geçirme çabası başlamıştır.

.(4)

Giderek at bir savaş aracı olmaktan çıkmış, süvariler atlarıyla kişisel ilişki kurmaya başlamışlardır. Bir çok süvarinin ünlerini sürdürmelerini sağlayan çok sayıda at o dönemlere aittir. Hızlılıktan başka ateşli bakışlar, hareket zerafeti gibi dış görünüşler ve karakter-özellikle çarpışmada cesaret-, atın değerini belirler olmuştur. Hindistan'da kısrağı **Bukephalos**'un öldüğü yerde **İskender** tarafından kurulan **Bukephala** kenti at ile binicisi arasında yepyeni bir ilişkinin ve klasik antikite insanının asalet ve biçim özelliği arayışına cevap veren bir hayvan sevgisinin ifadesi olarak tanımlanmaktadır.(4)

Türk tarihinde de **Karaca Ahmet**; adıyla anılan türbesinde ve Çanakkale boğazını ilk defa geçen **Alaattin Paşa** atlarıyla beraber gömülerek gönül beraberliklerini ölümle de devam ettirmişlerdir. Diğer taraftan **II.Osman** çok sevdiği atı "**Sisli Kır**" için Üsküdar Çiçekçide yaptırdığı *türbeye* gömmüştür.(2,3) **II.Mahmut** ise "**Menekşe**" atlı atı ölünce Karaca Ahmet mezarlığına gömdürmüştür.(3)

Bazı atlar ise binicisi ile o kadar bütünleşmişlerdir ki gerek efsanelerde gerekse tarihte binicisi ile birlikte ün kazanmışlardır. Bunlar arasında Roma İmparatoru Caligula'nın konsül seçtiği atı; **İncitatus**, Hz.Ali'nin atı; **Düldül**, Sah İsmail'in Ab-ı Hayattan içip ölmezliğe erişen atı; **Kamer-**

Tay, Köroğlu destanında su aygırlarından gelen soylu atlar kuşağı; **Tulbar**, Köroğlu'nun Ab-ı Hayattan içip ölmezliğe erişen atı; **Kır At**, Battal Gazi'nin atı; **Aşgar/Aşkar**, Manas destanında Manas'ın atı; **Ak-Kula, Kıl-Ceren**, Dede Korkutta; Bamsi Beyrek'in atı; **Bengi Boz, Deniz Kulu**, Kazan Beyin **Konur At'ı**, Yüğnek'in **Doru Aygırı**, Kara Güne'nin **Gök-Bedevi'si**, Tundar'ın **Töpel/Tepel**(alın akırtmalı) **Kaşga'sı**, Kökçe Han'ın **Tekeç'i**, **Kongur-Bay'ı**, Şir Şemseddin'in **Ağ Bedevi'si** sayılmaktadır. (6)

Her milletin mitolojisinde at üstün bir rol oynamıştır. Taş devrinin mağara resimleri, avlanan hayvan üzerindeki gücü kalıcılaştıran bir av büyüsü mü, yoksa tapınılan hayvanın temsili miydi, bu kesin olarak ifade edilememektedir. Hindularda, Yunanlılarda, Romalılarda ve özellikle Cermenik halklarda at, tanrıların gözde yoldaşı olarak kabul ediliyordu. Yunanlılarda şafak pembe atlar gibi görünürdü; çünkü, güneşi atlı arabalarıyla tanrılar çekerdi; Wotan'ın vahşi savaşçıları fırtına ve bora saçarlardı, Poseidon'un ak yeveli atları denizin dalgalarıydı. İskitler ile ilk karşılaşmaları Yunanlılar arasında **Kentauros** (insan başlı, at biçiminde mitolojik yaratık) efsanesinin yayılmasını sağladı. (4)

Tanrıları hoşnut etmek amacıyla at kurban edilmeye başlandı. Hint- Cermen kökenli at kurban etme adeti Cermenik kabilelerde ve özellikle kuzey bölgelerinde varlığını sürdürdü. Kuzey

tanrılarına adanan, özellikle beyaz atlar kutsal korularda muhafaza edildi. Atlar **Wotan**'a ve sekiz ayaklı **Sleipnir**'ine, Güneş tanrısı **Frever**'le **Blodhughufi**'ye ve parlayan ışık tanrısı **Baldur**'a ve özel atı **Silfintrop**'a kesilerek etleri kurban yemeğinde yenildi. Kafatasları, başkalarını da kurban etmeye hazır oluşun görülebilir ifadeleri olarak evlerin çatılarına yerleştirildi. Kendilerine atları çok yakın hisseden **Vikingler** de hippolojik terimleri gemiciliğe uyarlayarak, uzun gemilerini "**deniz atları**"olarak adlandırdılar. .(4)

Cermenik kuzeyin Hristiyanlaşmasında, at etinin kurban ve yiyecek olarak kullanılmasının, yeni dinin yayılmasına engel oluşturulduğu belirtilmektedir. Fakat İzlanda'da bu tür putperest adetlere 1000 yılına kadar hoş görülmüş, İzlandalı memurlar atlarıyla birlikte gömülmüşlerdir. Atların eski efendileri **Valhalla**'ya dek yoldaşlık etmeleri ve orada da hizmete devam etmeleri istenmekteydi. Halen bir generalin ya da devlet adamının tabutunun ardından atının yürümesi, bu putperest geleneğin bir uzantısı olarak düşünülmektedir. .(4)

Eski bir Türk geleneği olarak da kahraman bir kişi öldüğünde bindiği atın kuyruğu kesilip, eyeri ters konularak cenazesinin önünde götürülürdü. Osmanlı döneminde de bu geleneğin devam ettirildiği belirtilmektedir.(3)

Miladi izleyen yüzyıllarda, Moğolistan'ın uçsuz bucaksız bozkırlarında çok sayıda at sürüsü başıboş gezmeyi sürdürürken yabancı at batıda o kadar ender bulunurdu ki, öldürülmelerinden **Nibelungen** destanında özel olarak söz edilmiştir. O dönemlerde dahi yetiştirilen at soyları yabancı atlarıyla çok az benzeşiyorlardı.

Arap atları o kadar soylulaşmışlardı ki 622 yılında Mekke'den Medine'ye **Hicret** esnasında **Hz. Muhammed**'in yanında bulunan beş kısrağı sıcağından kavruldukları halde Peygamber izin verene kadar hiç bir yerden su içmediler. .(4)

Belirsiz bir çok tür ve soya bölünen atlar, orta ve geç ortaçağda tüm yeryüzünde yaygın olarak kullanıldılar. Başlangıçtaki amaçlarına uygun bir biçimde savaşların sonucunu belirlemişlerdir. Atlar Alpaslan'ı **Anadolu**'ya, Kara Mustafa Paşa'yı, **Viyana** 'ya, Şarلمان'ı **Aachen**'e, Tarık'ı **Cebelitarık** 'a, Frenk İmparatorlarını Alplerden **Roma**'ya, Haçlıları **Kudüs**'e, süvarileri turnuvalara, Cortes'in adamlarını Meksika'ya, Otuz yıl savaşları boyunca taburları oradan oraya, Napolyon'un askerlerini de Rusya ve **Moskova**'ya taşımıştır. .(4)

Hiç bir hayvan at kadar yaygın olarak kullanılmış, ne de insanlık tarihine bu denli belirleyici bir katkıda bulunmuştur. Fakat at salt yük kaldırmaya ve insanları çok uzun mesafelere taşımaya ya da savaşı sürdürmelerine yaramakla kalmamıştır; binicisinin ününü ve özgüvenini yüceltmeye de katkısı büyüktür. .(4)

At binme ve arabaya koşma, sonuca ulaşma yolunda bir araç iken, Rönesans'ın sonlarında İtalya'da gelişen bir sanat, at binmeyi amaçlaştırmıştır. Bu asil hayvanın denetimi ve bütün karakteristik hareketlerinin gösterişi, estetik bir zevk ve sonunda moda olmuştur. Turnuvalar dönemi bitmiş, ortaçağ koşu takımlarından kurtulan at yeniden serbestçe hareket edebilecekti. Bu tür at binme, o günlerin seyircileri etkileme arzusunu karşılamaktaydı. Dar alanlarda zor hareketler yapıp sürücüsünü heybetli gösteren cinsler geliştirildi.(4).

At sürücüsünün gösterişini tamamlayan araç olarak önemini sonradan yitirmesine rağmen, yüzyılımıza kadar askeri ve sivil amaçlarla en önemli taşıma ve ulaşım aracı olmayı sürdürdü. Birinci dünya savaşında süvari hücumlarının çöküşü, atın bütün geleneksel alanlardan önlenemez ortadan kalkışını getirdi. Teknolojinin hızlı gelişimi, makinanın artan egemenliği ve daha büyük, daha etkili motorlar atı gereksiz kıldı. .(4)

Atın meydana gelmesiyle, insanlık tarihinin uzun, bazen kanlı, ama yine de romantik ve kültürel bakımdan verimli bir çağı son buldu. İnsan atla olan yakın ilişkisi nedeniyle bilinçli ya da bilinçsiz, kendini doğaya bağlı hissetti, büyük ölçüde ona bağımlı

olduğunun farkına vardı. Bugünkü uygar dünyamızda büyük ölçüde spor ve statü sembolüne duyulan ihtiyaç at yetiştiriciliğini ayakta tutmaktadır. Dolayısıyla atın şanlı dönemi bitmiş ve makinelerin ruhsuz çağı başlamıştır. Atın gözden uzaklaşmasıyla, binlerce yıldır bu hayvanla yakından ilişkili eski kültürün de ölmemesi umulur. .(4)

Yine de insan ve at arasındaki eski, nerede ise mistik beraberlikten bir şey kaldı; Makine sesleri ile dolu rahatsız edici teknik dünyada sessiz ve farklılaşmış bir varlıkla ilişki kurma arzusu. Atlarla daha yakın ilişki kurmak yönünde bir eğilim, son zamanlarda giderek güçlenmekte ve spor ya da statü sembolü olarak at binenleri kapsamaktadır. Kişilerin kendini atla meşgul ediyor olma ve at sırtında hareket hareket duygusundan zevk alma rüyasının gerçekleşebilmesi, at sahibi olmayı popülerleştirmektedir.(4)

Yaşaması için yükselen yaygın bir talebe karşılık, at kaçınılmaz olarak nesli tükenmeye mahkum evcil hayvanlar listesinde görülmektedir. Yarış atlarının yetiştirilmesi, atların bir zamanlarki büyük dönemlerinin günümüze yansması olarak görülmektedir.(4)

" Halikin sevdiği, övdüğü ve üzerine yemin ettiği at; " **Kur'an-ı Kerim'de Adiyat** suresi'nde "**Tırnaklarıyla taştan kıvılcım fışkırtanlar üzerine..** " şeklinde tanımlanmış, Hadis-i Şeriflerde ise "**Dünya saadeti atların sırtındadır.** " ve "**Hayr, atların alınlarına nakşedilmiştir.** " buyrulmuştur.(5)

KAYNAKLAR

1. Arpacık,R.; At Yetiştiriciliği. 2.Baskı,Şahin Matbası,Ankara,1996.
2. Demir, H., Cerit, H.; Türklerde At Yetiştiriciliğinin Tarihçesi. 1.Ulusal Atçılık Sempozyumu,(22;27).S.Ü. Veteriner Fakültesi, Konya,1999.
3. Dinçer,F.,Yaşar,A.;Türklerde Atçılık ve Binicilik Tarihi. 1.Ulusal Atçılık Sempozyumu, (1;21). S.Ü. Veteriner Fakültesi, Konya,1999.
4. Isenbugel, E., Sieferle, E.; The Horse, The Blue Book for Veterinary Profession,21. Çeviri; Boynudelik,M.; Tarih ve Toplum(424;427)., İletişim Yayınları/Perka A.Ş.
5. Kısakürek,N.F.; At'a Senfoni. TJK yay., İstanbul,1958., Tarih ve Toplum, İletişim Yayınları/Perka A.Ş, (429).
6. Tarih ve Toplum,Ünlü Atlar (437)., İletişim Yayınları/Perka A.Ş.

Dr. Mustafa ALTUNTAŞ

Uzman Veteriner Hekim

Türk Veteriner Hekimliği Dergisi, 2000, Cilt:1, Sayı:2;37